



IMMANUEL KANT

YARGI GÜCÜNÜN ELEŞTİRİSİ

29 sayfalık özlü ve zenginleştirilmiş anlatım

5 kısım • 20 bölüm • 40 gündelik örnek

Güzel, yüce, sanat, canlılık ve amaç üzerine

BU SÜRÜMDE

Bölüm kaybı yok • Kalıp tekrarları çıkarıldı

Soyut fikir önce örnekle, sonra sınırıyla anlatıldı

Özgün eserin yerini tutmayan, açıklamalı ve eleştirel geniş özet

Kant'ı anlamamanın en kısa yolu

Kant her bölümde aynı alışkanlığı kullanır: Birbirine benzeyen iki deneyimi ayırır. Lezzetli olan ile güzel olanı, etkileyici olan ile yüce olanı, işe yarayan ile amaçlı görüneni, bilimsel bilgi ile ahlaki umudu aynı torbaya koymaz. Bu ayrımlar hayatı soğutmak için değil, güçlü bir duygudan taşıyamayacağı sonucu çıkarmamızı önlemek içindir. Okurken tanımları ezberlemek yerine her bölümde 'Burada hangi iki şey karışıyor?' diye sorun.

Bir kahvaltı masasında bütün kitap

Masadaki fincanı renginden dolayı güzel bulabilir, hatırası yüzünden sevebilir, sağlam olduğu için iyi sayabilir ve kahveyi sıcak tuttuğu için yararlı görebilirsiniz. Dört yargı aynı nesneye yönelir ama aynı şeyi söylemez. Penceredeki ağaca baktığınızda ise fincan gibi dışarıdan monte edilmediğini, büyüüp kendini yenilediğini görürsünüz. Kant'ın güzellikten canlılığa uzanan uzun yolu bu iki küçük görüntüde saklıdır.

Bu çalışma ne yapıyor?

Bu metin, Immanuel Kant'ın 1790'da yayımlanan Yargı Gücünün Eleştirisi adlı eserini, felsefe dersi dinliyormuş hissi vermeden anlatmak için hazırlandı. Kitabın düşünce sırası korunuyor: Önce yargı gücünün doğa ile özgürlük arasında neden bir köprüye ihtiyaç duyduğu açıklanıyor; ardından güzel, yüce, sanat, deha ve ortak duyu ele alınıyor; son bölümde canlı organizmalar, doğadaki amaçlılık, mekanizma, kültür, ahlak ve Tanrı hakkında bilgi iddiasının sınırı inceleniyor. Bu nedenle elinizdeki metin birkaç ünlü cümleyi seçen kısa bir tanıtım değil, eserin ana yollarının tamamını izleyen geniş bir rehberdir.

Nasıl okunmalı?

Kant'ın cümleleri çoğu zaman uzun, kavramları ise birbirine yakındır. Burada önce kavramın gündelik karşılığı veriliyor, sonra Kant'ın ayrımı açıklanıyor, ardından ayrımın nerede işe yaradığı ve nerede sorun çıkardığı gösteriliyor. Bir gül, pasta, ilaç, fırtına, mahalle meydanı, hasta bedeni, saat ve ağaç tekrar tekrar karşımıza çıkabilir. Bunlar süs değildir. Soyut düşüncenin yere basmasını sağlar. Örneklerin büyük bölümü açıklama amacıyla kurulmuş temsili sahnelerdir; Kant'ın hayatında gerçekten yaşanmış olaylar gibi sunulmaz.

İsimler neden az?

Metnin amacı isim ezberletmek değildir. Ana kişi Kant'tır; onu da çoğu yerde yalnız 'Kant' diye anıyoruz. Hannah Arendt, Friedrich Schiller, Charles Darwin ve Isaac Newton gibi birkaç isim ancak düşüncenin sonraki etkisini veya tarihsel sınırını göstermek gerektiğinde ortaya çıkar. Her isim ilk geçtiği yerde yaptığı işle tanıtılır. Okurun bir yabancı soyadını hatırlamasından çok, o kişinin tartışmaya ne kattığını hatırlaması önemlidir.

Özet ile asıl eser arasındaki fark

Bu kitap özgün eserin yerine geçme iddiası taşımaz. Kant'ın teknik kanıtları ve kavramların Almanca karşılıkları burada büyük ölçüde sadeleştirildi. Buna karşılık düşüncenin omurgası, bölüm sırası, temel ayrımlar, önemli örnekler ve sonraki tartışmalar korunmaya çalışıldı. Bir fikrin ne söylediği kadar ne söylemediğine de dikkat edildi. Örneğin güzellik ahlakın kanıtı, organizmadaki düzen bilinçli tasarımın kesin ispatı, yüce duygu da gerçek acının tesellisi gibi sunulmadı.

Kitabın iki büyük kapısı

İlk kapının üzerinde 'Güzel ve yüce bir şeyi nasıl yargılarız?' sorusu yazar. İkinci kapıda 'Canlı bir varlığı yalnız parçaların çarpışmasıyla mı düşünmeliyiz?' sorusu vardır. Bu kapılar farklı odalara açılıyor gibi görünür. Kant ikisinin de arkasında aynı yetiyi, yani hazır kural bulunmadığında düzen arayan yargı gücünü görür. Güzel biçim zihnimize uygunmuş gibi gelir; canlı organizmanın parçaları da birbirleri için varmış gibi görünür. Bütün kitap, bu 'gibi görünmenin' ne kadarını haklı olarak kullanabileceğimizi araştırır.

Okurla yapılan anlaşma

Ağır bir kavram geldiğinde onu tek cümleyle geçmeyeceğiz. Önce sahneyi kuracak, sonra ilk akla gelen hükmü gösterecek, ardından hükmü bozan ayrıntıyı ekleyeceğiz. Her örneğin sonunda Kant'ın ayırımına geri döneceğiz. Gerektiğinde eleştirileri de saklamayacağız: Beğenin toplumsal koşulları, deha efsanesinin dışladığı emek, yüce karşısındaki güvenli seyirci sorunu, Kant'ın döneminden taşıdığı kültürel önyargılar ve bilimsel gelişmelerin aştığı tahminler açıkça belirtilecek.

Başlamadan önce tek cümle

Kant'ın bu kitaptaki en kullanışlı alışkanlığı şudur: Bir şey bize çok doğal görüldüğünde hemen karar vermek yerine, o yargının hangi yetimizden geldiğini, başkasından ne beklediğini ve sınırını nerede aştığını sorar. Aşağıdaki yolculukta asıl kazanılacak şey bir tanımlar listesi değil, bu yavaş ama meraklı bakma alışkanlığıdır.

BİRİNCİ KISIM - HAZIR KURAL YOKSA ZİHİN NE YAPAR?

İlk üç bölüm kitabın bütün yolculuğunu taşıyan köprüyü kurar. İnsan hem doğa yasalarının içinde yaşayan bir beden hem de kararlarından sorumlu bir kişidir. Yargı gücü, hazır kuralın yetmediği yerde tek olaydan hareket ederek uygun ölçüyü arar. Güzel, canlı ve anlamlı görünen şeyler bu arayışın farklı kapılarıdır.

01. BÖLÜM - Üçüncü Köprü Neden Gerekti?

Özgün eserdeki yer: Önsöz ve Giriş I-III

1790 yılında yayımlanan bu kitap, Kant'ın üç büyük eleştiri kitabının sonuncusudur. Düzenli yürüyüş yapan filozof ilk kitapta insanın neyi bilebileceğini, ikincisinde ne yapması gerektiğini araştırmıştı. Biri doğanın yasalarını, diğeri özgür ve sorumlu insanı anlatıyordu. Fakat aynı insan hem doğanın içinde yaşayan bir bedendi hem de kararlarından sorumluydu. Yağmur fizik kurallarına göre yağıyor, yağmur altında bir yabancıya şemsiye uzatmak ise özgür bir seçim gibi görünüyordu. Kant üçüncü kitapta bu iki alanın birbirine nasıl bakabileceğini sordu. Kitabın güzellikten canlı organizmalara uzanan şaşırtıcı yapısı bu köprü arayışından doğdu.

Kitabın adı ilk bakışta mahkeme veya eleştiri yazısı düşündürebilir. Buradaki eleştiri, bir şeyi kötülemek değildir. Bir yeteneğin ne yapabildiğini, nerede güvenilir olduğunu ve nerede sınırına geldiğini araştırmaktır. Yargı gücü de yalnız hâkimin kullandığı bir araç değildir. Her gün 'Bu davranış uygun', 'Bu resim güzel', 'Bu organ şu işe yarıyor' derken çalışır. Kant'ın sorusu şudur: Hazır bir kural elimizde olduğunda karar vermek kolaydır; peki kural hazır değilse zihnimiz nasıl yol bulur? Kitap boyunca güzellik, yücelik, sanat ve canlılık bu sorunun farklı yüzleri hâline gelir.

Girişin ilk bölümleri teorik bilgi ile pratik özgürlüğü ayırır. Doğa alanında neden-sonuç ararız. Taşın neden düştüğünü, bedeninin neden ateşlendiğini ve gezegenin neden döndüğünü açıklamak isteriz. Ahlak alanında ise yalnız 'Ne oldu?' diye sormayız; 'Ne yapmalıydım?' diye de sorarız. Bir davranışı sinir sistemiyle açıklamak, o davranışın doğru olup olmadığını tek başına söylemez. Kant bu ayrımı korur. Özgürlüğü fizik yasalarının arasına gizli bir kuvvet gibi yerleştirmez. Yine de doğa ile özgürlüğün bütünüyle ilgisiz kalmasının insan deneyimini parçaladığını görür.

Yargı gücü tam bu boşlukta ara bulucu gibi belirir. Güzel bir doğa manzarası bize dünya ile zihnimiz arasında geçici bir uyum hissettirebilir. Canlı organizma ise doğayı yalnız çarpışan parçalar toplamı olarak görmemizi zorlaştırır. Bu deneyimler ahlakı kanıtlamaz, Tanrı'nın planını göstermez ve bilimin yerine geçmez. Fakat doğanın özgür bir insan için bütünüyle yabancı olmak zorunda olmadığı duygusunu verir. Kant'ın köprüsü taş ve çelikten değildir; deneyimler arasında kurulmuş düşünsel bir geçittir.

İlk okurlar ve sonraki düşünürler kitabın iki yarısının gerçekten birleşip birleşmediğini tartıştı. Bazıları güzellik ile biyolojinin aynı ciltte bulunmasını zorlama buldu. Bazıları ise ortak anahtarın 'amaçlı görünme' olduğunu savundu: Güzel biçim zihnimize uygunmuş gibi görünür, canlı organizmanın parçaları da bütüne hizmet ediyormuş gibi çalışır. Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren kitabın bütünlüğüne duyulan ilgi yeniden arttı. Bugün eser yalnız estetik tarihinde değil, bilimsel yaratıcılık, biyoloji, siyasal yargı ve ortak dünya tartışmalarında da okunuyor.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Bir belediye görevlisi selin nedenini teknik raporlarla inceliyor; akşam aynı mahallede kime önce yardım edilmesi gerektiğine karar veriyor. İlk bakışta iki işin de yalnız bilgi toplamak olduğunu sanabilir. Fakat ikinci kararda adalet, sorumluluk ve başkasının ihtiyacı devreye giriyor. Bu değişim bize doğa bilgisi ile özgür kararın aynı kişide buluşması gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Bir doktor hastanın ateşini ölçüyor ve laboratuvar sonucuna bakıyor; sonra kötü haberi aileye nasıl söyleyeceğini düşünüyor. İlk bakışta doğru verinin bütün işi bitirdiği düşünülebilir. Fakat veri hastalığı açıklar, fakat konuşmanın insanca biçimini tek başına belirlemez. Bu değişim bize bilmek ile doğru davranmak arasındaki boşluk gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Bilmek ile doğru davranmak arasındaki boşluk.

02. BÖLÜM - Hazır Kural ile Aranan Kural

Özgün eserdeki yer: Giriş IV-V

Kant yargı gücünün iki hareketini ayırır. Birinci durumda genel kural önceden elimizdedir ve tek olayı onun altına yerleştiririz. Termometre otuz sekiz derece gösterir; belirlenmiş ölçüye göre ateş vardır. Trafik ışığı kırmızıdır; kural durmayı söyler. Kant buna belirleyici yargı der. Zihin yeni bir ölçü icat etmez, verilen ölçüyü doğru olaya uygular. Bu iş basit görünse de dikkat ister. Yanlış dosyaya doğru kuralı uygulamak yine yanlış sonuç doğurabilir.

İkinci durumda önümüzde tek bir olay vardır ama onu kapsayacak genel kural hazır değildir. Bilim insanı daha önce görmediği bir canlıyı sınıflandırmaya, doktor alışılmadık belirtileri anlamaya, öğretmen aynı yöntemin neden bir öğrencide işe yaramadığını çözmeye çalışır. Zihin ayrıntılar arasında dolaşır, benzerlik arar ve geçici bir bütün kurar. Kant buna yansıtıcı yargı der. Buradaki 'yansıtma' aynada görüntü görmek değildir; tek örnekten hareket edip daha genel bir düzen aramaktır.

Yansıtıcı yargı keyfine göre karar vermek değildir. Tam tersine, kural hazır olmadığı için daha çok dikkat ister. İlk tahmin yanlış çıkabilir. Yeni bulgu eski açıklamayı bozabilir. İyi araştırmacı fikrini korumak için gerçeği eğip bükmez; fikrini gerçeğe göre değiştirir. Bu nedenle yargı gücü yalnız zekâ değil, düşünsel alçakgönüllülük de gerektirir. 'Şimdilik en iyi açıklama bu' diyebilmek, 'Kesin olarak budur' demekten daha güçlü olabilir.

Kant doğanın sayısız ayrıntısının anlaşılabilir bir sistem oluşturabileceğini varsaymadan araştırma yapamayacağımızı düşünür. Her yaprak tamamen benzersiz ve hiçbir ortaklık taşıyor olsaydı türlerden, yasalardan ve bilimden söz etmek zorlaşır. Doğanın bizim zihnimiz için hazırlandığını kanıtlamayız. Yine de araştırırken sanki özel yasalar daha geniş bir düzende birleşebilmiş gibi ilerleriz. Bu güven, bulunmuş bir gerçek değil, aramanın çalışmasını sağlayan bir ilkedir.

Sonraki düşünürler bu ayrımı bilimsel keşif ve gündelik muhakeme için verimli buldu. Yeni kavramların nasıl doğduğu, uzmanların yalnız kuralla değil örneklerle nasıl

öğrendiği ve makinelerin beklenmedik durumlarda neden zorlandığı tartışılırken yansıtıcı yargı yeniden gündeme gelir. Bilgisayar çok sayıda kuralı hızla uygulayabilir. Fakat kuralın hangi durumda yetersiz kaldığını görmek, olayın insani bağlamını sezmek ve yeni ölçü aramak hâlâ zor bir iştir.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Bir aşçı aynı tarifi iki farklı domatesle uyguluyor. İlk bakışta tarif doğruysa sonucun da aynı olacağı sanılabilir. Fakat bir domates sulu, diğeri yoğun; aşçı tadı izleyip ölçüyü değiştiriyor. Bu değişim bize hazır kuralı tek olaya uyarlayan deneyimli yargı gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Öğretmen ödevini vermeyen öğrenciyi tembel sayıyor. İlk bakışta geçmişteki kural hızlı bir etiket sunuyor. Fakat öğrencinin evde kardeşine baktığı öğrenilince olayın bütünü değişiyor. Bu değişim bize karakter hükmünü geciktiren yansıtıcı dikkat gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Karakter hükmünü geciktiren yansıtıcı dikkat.

03. BÖLÜM - Doğanın Bize Uygun Görünmesi

Özgün eserdeki yer: Giriş V-IX

Kitabın girişindeki en zor düşüncelerden biri, doğanın biçimsel amaçlılığıdır. Sözcük ağır, görüntü basittir. Bir odada yüzlerce dağınık kâğıt bulunduğunu düşünün. Hiçbir başlık, tarih veya sıra yoksa aradığınız belgeyi bulamazsınız. Doğayı araştırmak da özel olaylar arasında düzen bulunabileceği beklentisine dayanır. Kant, doğanın gerçekten bizim zihnimize hizmet etmek için kurulmuş olduğunu söylemez. Yalnız araştırırken doğayı sanki anlaşılabilir bir düzen taşıyormuş gibi ele aldığımızı söyler.

Bu beklenti neden hazla bağlantılıdır? Uzun süre çözülemeyen bir sorunun parçaları bir anda birleştğinde hissedilen rahatlamayı düşünün. Kaybolan anahtarın izini bulmak, karmaşık bir hastalığın nedenini anlamak veya aile tarihindeki kopukluğu tamamlamak küçük bir sevinç yaratır. Zihin çokluk içinde birlik bulduğunda kendi güçlerinin işe yaradığını hisseder. Kant bu duygunun, güzellik deneyimindeki hoşnutlukla uzaktan akraba olduğunu düşünür.

Amaçlılık burada gerçek bir amaçtan farklıdır. Sandalyenin oturmak için yapıldığını biliriz; amacı ustanın planındadır. Kar tanesinin biçimini güzel bulduğumuzda ise hangi insani görev için üretildiğini bilmeyiz. Yine de desen sanki gözümüz ve hayal gücümüz için düzenlenmiş gibi görünür. Kant bu 'sanki' sözünü korur. Görünüşün deneyimdeki gücünü kabul eder, fakat onu doğanın gizli niyeti hakkındaki kesin bilgiye çevirmemizi engeller.

Giriş ayrıca haz, bilgi ve isteme arasındaki ilişkiyi kurar. Bir nesneyi bilmek, ondan hoşlanmak ve onu istemek aynı şey değildir. Bir ilacın yapısını bilebilir, tadından hoşlanmayabilir, yine de iyileşmek için içmek isteyebiliriz. Güzel bir çiçeği tanımadan sevebilir, onu koparmak istemeyebiliriz. Bu ayrımlar kitabın ilk yarısındaki estetiği

hazırlar. Yargı gücü, nesne ile zihnin çalışması arasındaki uygunluğu bir duygu olarak yaşatır.

Bazı yorumcular kitabın asıl birliğini bu bilimsel arayış düşüncesinde bulur. Onlara göre güzellik, zihin ile dünya arasındaki uyumu en açık biçimde hissettirir; canlı organizma ise doğadaki özel düzeni düşünmeye zorlar. Başkaları asıl köprünün ahlak olduğunu savunur: Güzel doğa, özgür ve sorumlu insanın bu dünyada kendine yer bulabileceğini hissettirir. İki okuma birbirini bütünüyle dışlamak zorunda değildir. Kitap hem bilginin hem özgürlüğün yaşadığı ortak dünyayı arar.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Arşiv görevlisi binlerce fotoğraf arasında aynı aileye ait yüzleri sınıflandırıyor. İlk bakışta her fotoğrafın tamamen ayrı olduğu düşünülebilir. Fakat benzer kıyafetler, mekânlar ve tarihler ortak bir hikâye kuruyor. Bu değişim bize çokluk içinde düzen arama hazzı gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Çocuk ilk kez kar tanesini büyüteçle görüyor. İlk bakışta desenin yalnız süs olduğu sanılabilir. Fakat biçim doğal süreçten doğuyor; yine de bakışa şaşırtıcı bir uygunluk sunuyor. Bu değişim bize amaç kanıtlamadan amaçlı görünen biçim gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Amaç kanıtlamadan amaçlı görünen biçim.

İKİNCİ KISIM - GÜZEL DEDİĞİMİZDE NE SÖYLÜYÖRÜZ?

Dördüncü bölümden yedinci bölüme kadar pasta, ilaç, gül, manzara ve sanat eseri üzerinden hoş, iyi ve güzel ayrılır. Güzel yargısı kişisel bir duygudan doğar ama başkasını da bakmaya çağırır. Sahip olma isteği, yarar, moda ve kalabalığın onayı bu deneyime karışabilir; Kant'ın ayrımları tam bu karışımı görünür kılar.

04. BÖLÜM - Pasta, İlaç ve Gül

Özgün eserdeki yer: §§1-5: Beğeni yargısının birinci aşaması

Kant güzel yargısını anlamak için üç hoşlanma türünü ayırır: hoş, iyi ve güzel. Pastanenin kokusu iştahı uyandırır. İlaç sağlığa yaradığı için iyi bulunabilir. Yol kenarındaki gül ise ne yenmek ne de bir görevi yerine getirmek zorunda olduğu hâlde güzel gelebilir. Gerçek hayatta bu duygular birbirine karışır. Kant'ın amacı hayatı üç kutuya zorlamak değil, aynı anda konuşan sesleri ayırt etmektir.

Hoş olan, duyularımızı doğrudan çeker. Tatlıyı yemek, sıcak suya girmek veya sevdiğimiz kumaşa dokunmak isteriz. Arzu nesnenin varlığına bağlıdır. Pasta yalnız görüntü olarak kalmasın, bize gelsin isteriz. İyi olan ise bir kavrama ve amaca bağlanır. Sağlam köprü iyidir, çünkü güvenli geçiş sağlar. Dürüst davranış iyidir, çünkü ahlaki ölçüyle ilişkilidir. Bu iki hoşlanmada nesnenin varlığı ve ne işe yaradığı önem taşır.

Güzellik yargısında Kant çıkar beklemeyen bir hoşnutluk arar. Bu söz sık sık yanlış anlaşılır. Çıkarırsız olmak duygusuz olmak değildir. Gün batımı karşısında heyecanlanabilir, bir şarkıda ağlayabiliriz. Fakat deneyimin gerçekleşmesi için gün batımını satın almak veya şarkıyı bize hizmet eden bir araca çevirmek zorunda değiliz. Güzel, bir anlığına sahip olma isteğini gevşetir. Nesne karşımızda kendi hâlinde durabilir.

Bu ayırım sanat piyasası, moda ve reklam dünyasında zorlaşır. Çok pahalı olduğunu bildiğimiz tabloyu gerçekten biçimi için mi, saygınlık için mi beğeniriz? Ünlü bir kişinin giydiği elbise gözümüze daha güzel gelebilir. Kant saf bir laboratuvar anı arar; gerçek hayatın bütün etkilerden arındığını iddia etmez. Ayırımın değeri, duygumuzu sorgulamayı sağlamasıdır. Beğeni ile çıkarın nerede birbirine karıştığını fark ederiz.

Sonraki düşünürler, toplumsal konumun ve eğitimin beğeniye şekillendirdiğini vurgulayarak Kant'ın fazla temiz görünen tablosunu eleştirdi. Bu itiraz güçlüdür. Bir opera salonuna girmek için zaman, para ve alışkanlık gerekebilir. Yine de çıkar beklemekten dikkat fikri bütünüyle kaybolmaz. Bir çocuğun deniz kabuğuna uzun uzun bakması, yorgun birinin penceredeki ışığı fark etmesi veya kimsenin görmediği bir ağacın gölgesinde durmak bu serbest dikkatin gündelik örnekleridir.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Bir emlakçı deniz manzarasını müşteriye gösteriyor. İlk bakışta manzaranın güzel bulunmasının bütünüyle saf olduğu sanılabilir. Fakat müşteri aynı anda evin fiyatının yükseleceğini hesaplıyor. Bu değişim bize güzellik ile ekonomik çıkarın birbirine karışması gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Hasta tadı kötü bir ilacı düzenli içiyor. İlk bakışta hoş olmayan şeyin değersiz olduğu düşünülebilir. Fakat ilacın iyi oluşu tadından değil, iyileştirme amacından geliyor. Bu değişim bize hoş ile iyi arasındaki fark gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Hoş ile iyi arasındaki fark.

05. BÖLÜM - Ben Beğendim, Sen de Bak

Özgün eserdeki yer: §§6-9: Beğeni yargısının ikinci aşaması

Damak zevki konusunda başkasını zorlamayız. Siz acı kahve, arkadaşınız sütlü kahve sever. 'Benim tadım evrensel olarak doğru' demek tuhaf olur. Güzel yargısında ise farklı davranırız. Bir manzaraya güzel dediğimizde yanımızdakinin de görmesini ister, katılmadığında şaşırırız. Elimizde kanıt yoktur ama ortaklık beklentisi vardır. Kant güzelliğin bu garip, öznel ama evrensellik isteyen yapısını çözmeye çalışır.

Güzel yargısı kavrama dayanmaz. Üçgenin iç açıları hakkında kural gösterebiliriz; tablonun güzelliğini aynı biçimde ispatlayamayız. Yine de 'Bu yalnız bana hoş geliyor' demekle yetinmeyiz. Sanki insan zihninin ortak yapısı başkalarının da benzer bir uyum yaşayabilmesine izin veriyormuş gibi konuşuruz. Bu beklenti emir değildir. Karşıdakini deneyime çağıran bir davettir.

Kant hoşnutluğun yargıdan önce mi sonra mı geldiğini de sorar. Eğer yalnız özel bir duygu önce geliyor ve sonra nesneye güzel diyorsak ortaklık isteğini açıklamak zorlaşır. Kant'a göre güzel biçim karşısında hayal gücü ile anlama gücü serbest bir uyuma girer; hoşnutluk bu ortak çalışmanın hissidir. Zihin nesneyi belirli bir kavrama kapatmaz, fakat biçimde dağılmayan bir düzen yaşar.

Serbest oyun sözü başıboşluk anlamına gelmez. İyi bir doğaçlamada müzisyenler özgür hareket eder ama birbirlerini dinler. Güzel biçimde de hayal gücü yeni bağlantılar kurarken anlama gücü bütünlüğü kaybetmez. Çok sıkı kural canlılığı öldürebilir; bütünüyle rastgelelik ise dikkati dağıtır. Güzel deneyim özgürlük ile düzen arasındaki ince harekettir.

Kültürlerin ve kişilerin farklı beğenileri Kant'a karşı güçlü bir itirazdır. Aynı müzik bir toplulukta tören, diğerinde gürültü gibi duyulabilir. Kant fiilî anlaşmanın her zaman gerçekleştiğini söylemez. İnsan zihninin paylaşılabılır deneyime açık olduğunu varsayar. Günümüzde bu düşünce, sanat tartışmasının neden tamamen anlamsız olmadığını açıklar: Aynı sonuca varmasak bile ayrıntıları gösterir, bakışımızı genişletir ve ortak bir dünya kurmaya çalışırız.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: İki arkadaş aynı filmi izliyor; biri hayran, diğeri sıkılmış. İlk bakışta farkın yalnız birinin anlamamasından doğduğu sanılabilir. Fakat biri yavaş ritimde incelik, diğeri gereksiz tekrar görüyor. Bu değişim bize kanıtsız ama konuşmaya açık beğeni ayrılığı gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Çocuk ilk kez klasik müzik dinliyor. İlk bakışta ilk sıkıntının eserin değersizliğini kanıtladığı düşünülebilir. Fakat zamanla çalgıları ayırdıkça daha önce duymadığı yapıyı fark ediyor. Bu değişim bize dikkatin eğitilmesiyle genişleyen beğeni gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Dikkatin eğitilmesiyle genişleyen beğeni.

06. BÖLÜM - Amaçsız Ama Amaçlı Gibi

Özgün eserdeki yer: §§10-17: Beğeni yargısının üçüncü aşaması

Kant'ın en ünlü ve en zor ifadelerinden biri, belirli bir amaç olmadan amaçlı görünmedir. Sandalyenin amacı bellidir: Oturmak. Kalemın amacı yazmaktır. Yabani çiçeğin güzelliğini yaşarken ise hangi insan işi için var olduğunu bilmemiz gerekmez. Yine de yaprakların düzeni sanki tam yerindeymiş gibi gelir. Biçim zihnimizin güçlerine uygun görünür, fakat elimizde onu açıklayan belirli bir kullanım planı yoktur.

Bu düşünce, güzelliği kusursuzlukla karıştırmamayı sağlar. İyi çalışan motor görevine uygundur, ama güzel olmak zorunda değildir. El yapımı vazanın ağzındaki küçük eğrilik teknik kusur sayılabilir, yine de bütün biçime canlılık verebilir. Kusursuz kopya bazen soğuk, küçük düzensizlik ise etkileyici görünür. Güzel yargısı nesnenin ne olması gerektiğine dair kavrama bütünüyle bağlanırsa özgürlüğünü kaybeder.

Kant saf beğenin çekicilik ve güçlü heyecandan ayrılmasını da ister. Parlak renk, tatlı ses veya dokunaklı hikâye bizi etkileyebilir. Fakat sırf göz alıcı olduğu için bir şeyi güzel sayarsak biçimdeki serbest uyumu gözden kaçırabiliriz. Bu ayrım bugün reklam, sinema ve dijital tasarımda önemlidir. Yüksek ses ve hızlı görüntü dikkati yakalayabilir; yakalanan dikkat her zaman estetik değer değildir.

Serbest güzellik ile bağlı güzellik ayrımı burada doğar. Yabani çiçeği ne olması gerektiğini bilmeden güzel bulabiliriz. Bir kilise, at veya insan bedeni hakkında yargı verirken ise nesnenin türü ve görevi düşünceye karışır. İyi bir evde yalnız cepheye değil, yaşama işlevine de bakarız. Kant saf örnek ararken gerçek dünyadaki karışımı görünür hâle getirir.

İdeal güzellik tartışması bugün dikkatle okunmalıdır. Kant insan biçimini ahlaki fikirlerle ilişkilendirir, fakat döneminin sınırlı ve hiyerarşik insan tasarımlarından bütünüyle kurtulamaz. Sonraki okurlar beden, cinsiyet, ırk ve normallik hakkında tek bir ideal kurmanın dışlayıcı sonuçlarını eleştirdi. Kitabı tam anlatmak, yalnız güçlü ayrımı aktarmak değil, bu ayrımın nerede daraldığını da göstermektir.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: El yapımı kâsenin kenarında küçük bir eğrilik var. İlk bakışta kusurun güzelliği otomatik olarak yok ettiği sanılabilir. Fakat eğrilik, ustanın elini ve nesnenin tekliğini hissettiriyor. Bu değişim bize kusursuzluk ile güzellik arasındaki ayrım gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Yeni telefon çok parlak renklerle tanıtılıyor. İlk bakışta göz alıcılığın güzel tasarımı kanıtladığı düşünülebilir. Fakat bir hafta sonra renkler yorucu, kullanım karmaşık geliyor. Bu değişim bize çekicilik ile biçimsel uyumun farkı gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Çekicilik ile biçimsel uyumun farkı.

07. BÖLÜM - Ortak Duyu ve Sessiz Davet

Özgün eserdeki yer: §§18-22: Beğeni yargısının dördüncü aşaması

Kant güzel dediğimizde yalnız kişisel bir rapor vermediğimizi, başkalarının da katılmasını beklediğimizi söyler. Fakat bu zorunluluk matematikteki gibi kanıtlanmış değildir. 'Bu resim güzeldir' cümlesi, 'Herkes mecburen beğenecek' anlamına gelmez. Daha çok, uygun dikkat gösterildiğinde ortak bir hoşnutluğun mümkün olduğunu ileri sürer. Kant buna koşullu veya örnekleyici bir zorunluluk biçimi verir.

Bu beklentinin dayanağı ortak duyu fikridir. Buradaki ortak duyu, çoğunluğun alışkanlığı veya sokakta herkesin bildiği bilgi değildir. İnsanların hayal gücü ile anlama gücünün temel işleyişini paylaşmasıdır. Bu ortaklık sayesinde duygular bütünüyle kapalı odalarda kalmaz; başkasına anlatılabilir. Güzel yargısı iletişim kurma umudunu içinde taşır.

Ortak duyu düşüncesi, başkasının yerine bakma alışkanlığıyla birleşir. Kendi özel çıkarımızı bir an geri çekip nesnenin başkalarına nasıl görünebileceğini düşünürüz. Bu,

çoğunluğa teslim olmak değildir. Kalabalık moda nedeniyle aynı şeyi beğenebilir ve yine de yüzeyde kalabilir. Geniş yargı, hem kendi gözünü kullanır hem de başka bakışların mümkünliğini hesaba katar.

Yirminci yüzyılda siyaset düşünürü Hannah Arendt, Kant'ın ortak duyu ve geniş düşünme fikirlerini siyasal yargı açısından yorumladı. Bir olay hakkında karar verirken yalnız kendi çıkarımızdan değil, ortak dünyada yaşayan başkalarının konumundan da bakabilmemiz gerektiğini düşündü. Kant'ın kitabı doğrudan siyaset kuramı yazmıyordu. Yine de estetik yargının iletişim yapısı, siyasal birlikte yaşama üzerine yeni bir kapı açtı. Günümüzde çevrimiçi beğeni sayıları ortak duyunun yerine geçebilir. Binlerce kalp işareti, bir görüntünün gerçekten dikkatle paylaşıldığını kanıtlamaz. Algoritmalar aynı zevke sahip insanları birbirine kapatabilir. Kant'ın çağrısı daha zahmetlidir: Başkasının bakışını yalnız sayıya çevirmeden düşünmek. Katılmadığımız yargıyı dinlemek, kendi beğenimizi gerekçesiz emir olmaktan çıkarmak ve ortak dünyayı konuşmayla kurmak. Bu, anlaşmazlığı yok etmez; ona daha dürüst ve insanca bir biçim verir.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Mahalle yeni meydana yapılacak heykeli tartışıyor. İlk bakışta en çok oy alan seçeneğin otomatik olarak en güzel olduğu sanılabilir. Fakat bazıları tarih, bazıları kullanım, bazıları biçim üzerinden konuşuyor. Bu değişim bize ortak duyunun anketten daha geniş olması gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Aile evin duvar renginde anlaşıyor. İlk bakışta bir kişinin zevkinin ötekileri susturması beklenebilir. Fakat ışık, oda büyüklüğü ve herkesin deneyimi konuşulunca yargılar değişiyor. Bu değişim bize beğeniyi başkasının yerinden sınamak gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Beğeniyi başkasının yerinden sınamak.

ÜÇÜNCÜ KISIM - BÜYÜKLÜK, GÜÇ VE YÜCE DUYGUSU

Sekizinci bölümden on birinci bölüme kadar hayal gücünü aşan büyüklük ve güç karşısındaki iki aşamalı duygu incelenir. Önce küçülür, sonra kendimizde görüntüye sığmayan bir düşünme ölçüsü buluruz. Fakat güvenli seyircinin hayranlığı ile gerçek tehlikeyi yaşayan insanın acısını karıştırmamak gerekir.

08. BÖLÜM - Güzelden Yüceye Geçerken

Özgün eserdeki yer: §§23-27: Matematiksel yüce

Sakin göl güzel gelebilir; uçsuz bucaksız okyanus başka bir duygu uyandırır. Güzel biçim sınırlarıyla zihne uyum sunar. Yüce ise sınırı aşar, hayal gücünün bütünü kurma çabasını zorlar. Kant bu deneyimi rahat bir hoşlanma olarak görmez. Önce küçülme, şaşkınlık veya huzursuzluk gelir. Ardından insan zihninin duyularla sınırlı olmadığını fark etmenin garip yükselişi doğar.

Matematiksel yüce sayı hesabından daha fazlasıdır. Bir stadyum büyük, şehir daha büyük, dünya ise çok daha büyüktür. Her ölçü başka bir ölçüyle aşılar. Göz bir seferde yalnız belirli alanı görür; zihin ise bütünlük ister. Yıldızlı gökyüzü, çöl veya yüksek dağ bu isteği taşıyır. Hayal gücü görüntüyü tek çerçeveye sığdıramaz.

Başarısızlık neden hoşnutluk doğursun? Çünkü zihin yalnız görüntü toplamaz; sonsuzluk ve bütünlük gibi duyuların veremediği fikirleri düşünebilir. Göz sonsuzu görmez, ama akıl sınırı olmayanı tasarlamaya çalışır. Doğa ölçü bakımından insan bedenini ezerken, insan kendinde ölçüye sığmayan bir düşünme gücü bulur. Yüce duygusunun iki aşaması budur.

Kant yüceyi nesnenin içine yerleştirmez. Dağ kendi başına yüce etiketi taşımaz. Deneyim, doğanın büyüklüğü ile zihnin sınırı arasındaki ilişkide doğar. Bu nedenle aynı manzara bir kişide yüce, diğerinde yalnız korku veya sıkıntı yaratabilir. Kültür, güvenlik ve deneyim bu duyguyu etkiler. Yüce için zihnin kendine dönebileceği bir mesafe gerekir.

Kant'tan önce fırtına, karanlık ve büyük doğa karşısındaki karışık duyguyu inceleyen yazarlar vardı. Kant'ın katkısı bu deneyimi insanın akıl ve özgürlük duygusuyla bağlaması oldu. Sonraki romantik sanatçılar, şairler ve ressamlar küçük insan figürünü dev dağların önüne yerleştirerek bu gerilimi görünür kıldı. Günümüzde uzay fotoğrafları ve evrenin ölçeği aynı duyguyu yeni araçlarla uyandırabilir.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Şehir ışıkları kesilince gökyüzünde binlerce yıldız beliriyor. İlk bakışta yıldızların yalnız güzel noktalar olduğu düşünülebilir. Fakat bakış bütünü kuramıyor; insan kendi küçüklüğünü ve düşünme gücünü birlikte hissediyor. Bu değişim bize matematiksel yücenin iki yönlü hareketi gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Gezgin uçsuz çölde yönünü kaybetmeden güvenli bir tepeden bakıyor. İlk bakışta büyüklüğün yalnız metreyle ölçüldüğü sanılabilir. Fakat ufuk her adımda geri çekiliyor ve hayal gücü son çerçeveyi bulamıyor. Bu değişim bize ölçme gücünün sınırına dokunmak gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Ölçme gücünün sınırına dokunmak.

09. BÖLÜM - Fırtınanın Gücü ve İçimizdeki Ölçü

Özgün eserdeki yer: §§28-29: Dinamik yüce

Dinamik yüce büyüklükten çok güçle ilgilidir. Şimşek, fırtınalı deniz, dev şelale ve sarp dağ insan bedenini kolayca aşar. Doğa bize kızdığı için güçlü değildir; kendi yasalarıyla hareket eder. Bu kayıtsız güç karşısında savunmasızlığımızı hissederiz. Yine de güvenli bir konumdaysak yalnız kaçma tepkisine kapanmayabilir, gördüğümüz kuvveti düşünceyle karşılayabiliriz.

Güvenli mesafe önemlidir. Selin içinde kalan kişi yüce deneyim yaşamaya çalışmaz; hayatta kalır. Gerçek acıyı estetik manzaraya çevirmek zalimce olabilir. Kant'ın örnekleri, tehlikeyi görebildiğimiz ama doğrudan pençesinde olmadığımız durumu varsayar. Bu ayırım doğal afet görüntülerinin eğlenceye çevrildiği çağımızda özellikle dikkat ister.

Doğa bedenimizi yenebilir, fakat ahlaki ölçümüzü doğrudan belirleyemez. Baskı altındaki insan korkabilir; korku doğaldır. Yine de doğru bildiği davranışı seçme ihtimalini bütünüyle kaybetmez. Kant yüce deneyiminde bu iç bağımsızlığı hisseder. Fırtına karşısındaki küçüklük, insan değerinin yalnız kas, hız veya büyüklükle ölçülmediğini hatırlatır.

Bu düşünce kolayca kahramanlık gösterisine dönüşebilir. Kant'ın amacı tehlikeye atılmayı övmek değildir. Yardım istemek, geri çekilmek ve bedeni korumak özgürlüğe aykırı değildir. İç ölçü kaba inat değil, korku varken bile hangi ilkenin doğru olduğunu düşünme gücüdür. Bazen cesaret ileri atılmak, bazen de boş gösteriden vazgeçmektir.

Sonraki düşünürler yüceyi sanat, siyaset, teknoloji ve travma açısından yeniden yorumladı. Bazıları Kant'ın güvenli seyirci konumunun gerçek felaket yaşayanların deneyimini dışarıda bıraktığını söyledi. Bazıları yücenin insan aklını fazla yücelttiğini düşündü. Yine de doğa veya teknoloji karşısında hem güçsüz hem düşünebilen varlık olma gerilimi canlı kaldı. Nükleer güç, iklim krizi ve dev veri sistemleri bu eski duygunun yeni yüzleridir.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Aile güvenli evin penceresinden şimşeği izliyor. İlk bakışta korkunun yüce deneyime engel olduğu sanılabilir. Fakat beden ürperirken zihin doğanın gücünü seyredip kendine dönebiliyor. Bu değişim bize güvenli mesafedeki dinamik yüce gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Dağcı hava bozunca zirve denemesinden vazgeçiyor. İlk bakışta cesaretin mutlaka devam etmek olduğu düşünülebilir. Fakat geri dönüş kararı gösteriştten vazgeçip hayatı koruyor. Bu değişim bize özgür yargının kaba inattan ayrılması gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Özgür yargının kaba inattan ayrılması.

10. BÖLÜM - Yücenin Rahatsız Edici Mirası

Özgün eserdeki yer: Yüce çözümlemesinin genel değerlendirmesi

Yüce güzel kadar rahat değildir. Güzelde zihin biçimle uyum bulur; yücede önce uyumsuzluk yaşar. Hayal gücü büyüklüğü veya gücü taşıyamaz. Bu başarısızlık aşağılanma gibi başlayabilir. Sonra akıl, duyuların sınırını aşan fikirler taşıdığını fark eder. Kant'ın hoşnutluğu ikinci hareketten doğar. Bu nedenle yüce, tatlı bir keyiften çok sarsıntı ve toparlanma deneyimidir.

Kültürün rolü burada belirgindir. Fırtınayı yalnız uğursuz işaret sayan kişi ile hava olayını bilen kişi aynı deneyimi yaşamayabilir. Kant yüce duygusunun belirli bir zihinsel eğitim istediğini söyler. Bu iddia kolayca kibirli bir seçkinciliğe dönüşebilir. 'Ben yüceyi anlıyorum, sen korkuyorsun' demek Kant'ın ortak insan aklı düşüncesine de zarar verir. Eğitim, başkasının gerçek korkusunu küçümsemek değil, deneyimin farklı katmanlarını görmektir.

Yüceyi acıyla karıştırmamak gerekir. Hastalık, savaş veya kayıp yaşayan insana 'Bu deneyim seni yükseltir' demek dışarıdan kurulmuş zalim bir cümle olabilir. Kant estetik yüceyi gerçek ahlaki iyilikle özdeşleştirmez. Sarsıntı bazen düşünce açar, bazen yalnız yara bırakır. Kitabın fikri herkes için hazır teselli reçetesi değildir.

Sanatçılar yüceyi doğadan şehre, makineye ve soyut görüntüye taşıdı. Dev tuvaler, çok yüksek yapılar, güçlü ses düzenleri ve karanlık sinema salonları bedensel ölçeği zorlar. Fakat büyük yapmak kolay, yüce deneyim yaratmak zordur. Boyut, izleyicinin hayal gücünü ve aklını gerçekten harekete geçirmiyorsa geriye yalnız gösteri kalabilir.

Kırk yaşından sonra yüce deneyimi zaman duygusuyla da birleşebilir. Aynı uçurum gençlikte macera, ilerleyen yaşta geçen yılların ölçüsü gibi görünür. Kant bu kişisel katmanı ayrıntılı anlatmaz, fakat kavramı onu düşünmeye izin verir. Yüce hayatı çözmez. Ölçeği değiştirir. Büyük manzaradan eve döndüğümüzde bulaşık yine durur, fakat küçük öfkenin dünyadaki yeri başka görünebilir.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Müzede dev siyah tuvalin önünde ziyaretçi sessiz kalıyor. İlk bakışta büyüklüğün tek başına yüce olduğu sanılabilir. Fakat bazısı derin boşluk, bazısı yalnız pahalı bir yüzey görüyor. Bu değişim bize yücenin nesne boyutundan çok zihin hareketi olması gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Savaş filmi patlamaları güzel görüntülerle sunuyor. İlk bakışta görsel gücün acıyı yücelttiği düşünülebilir. Fakat seyir zevki gerçek şiddetin ahlaki ağırlığını örtebilir. Bu değişim bize estetik sarsıntının sorumlulukla sınanması gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Estetik sarsıntının sorumlulukla sınanması.

11. BÖLÜM - Beğeni Yargısını Nasıl Savunuruz?

Özgün eserdeki yer: §§30-42: Beğeni yargısının çıkarımı ve güzel doğaya ilgi

Kant güzel yargısının dört yönünü anlattıktan sonra zor bir soruyla karşılaşır: Ortada herkesin uygulayacağı nesnel bir kural yoksa başkasının katılmasını ne hakla bekleriz? Bir yemek tarifinde malzeme ve ölçü gösterebiliriz. Bir geometrik önermede adımları izleyerek kanıta ulaşırız. Güzellikte ise aynı kesin yolu veremeyiz. Kant'ın yaptığı çıkarım, belirli bir resmin güzel olduğunu kanıtlamak değildir. İnsan zihnindeki hayal gücü ile anlama gücünün bilgi kurarken herkeste bulunması gereken ortak yetiler olduğunu, estetik uyumun da bu ortak zemine seslendiğini göstermeye çalışmaktır.

Bu savunma beğeniye keyfîlikten kurtarır ama onu bilime dönüştürmez. Bir eleştirmen tablonun ritmini, renklerin ilişkisini ve bakışın nasıl yönlendirildiğini gösterebilir. Bu açıklamalar izleyiciyi daha dikkatli bakmaya çağırır; güzelliği cetvelle ispatlamaz. Kant için örnekler bu yüzden önemlidir. Beğeni, hazır formülü ezberlemekten çok iyi örnekleri karşılaştırarak gelişir. Büyük ustanın eseri bile körü körüne kopyalanacak bir şablon değildir. Kopya yalnız dış görünüşü tekrar eder; yargı ise canlı ilişkiyi yakalamaya çalışır.

Ortak duyu burada yeniden belirir. İnsan, kendi özel koşullarını bir an geri çekip başkalarının muhtemel bakışlarını düşünür. Kant bunu genişlemiş düşünme biçimi olarak anlatır. Bu düşünme herkesle aynı fikirde olmak değildir. Tam tersine, kendi kararını kalabalığın alkışından bağımsız kurarken başkasının yerine geçebilme alıştırmasıdır. Bir mahalle meydanına yapılacak yapı hakkında yalnız kendi penceresinden değil, çocukların, yaşlıların ve oradan her gün geçenlerin deneyiminden bakmak bu alışkanlığa benzer.

Kant daha sonra güzelliğe duyulan iki tür ilgiyi ayırır. Toplum içinde beğeni, insanları konuşma ve incelik çevresinde bir araya getirebilir. Sofranın düzeni, kıyafet, müzik ve sohbet ortak yaşamı yumuşatabilir; ama gösteriş ve statü arzusuna da dönüşebilir. Güzel doğaya duyulan ilgi ise Kant için daha özel bir anlam taşır. Kimse görmezken kuş sesini dinleyen, kır çiçeğini koparmadan seyreden kişi, doğanın kendi başına sunduğu biçime karşı bir yakınlık gösterir. Kant bu ilgiyi ahlaki karakterin kesin kanıtı saymaz, fakat doğa ile özgürlük arasında umut veren bir işaret olarak görür.

Bu bölümün sınırını unutmamak gerekir. Güzel doğayı seven herkes iyi insan değildir; sanat zevki de adalet garantisi vermez. Tarihte incelikli müzik dinleyip zalimce davranan kişiler vardır. Kant estetik ile ahlaki özdeşleştirmez, yalnız aralarında dolaylı bir akrabalık arar. Çıkar beklemeden dikkat etmek, başkasına seslenen bir yargı kurmak ve doğayı yalnız kullanışlı malzeme gibi görmemek, ahlaki duyarlılığa hazırlanabilecek alışkanlıklardır. Hazırlık ile sonuç arasındaki bu mesafe kitabın dürüst tarafıdır.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Bir fotoğraf kulübünde herkes aynı kareye başka bir nedenle değer veriyor. İlk bakışta en deneyimli kişinin kararının tartışmayı bitireceği sanılabilir. Fakat uzman kadrajı gösterebiliyor ama başkalarının hoşnutluğunu emirle üretemiyor. Bu değişim bize beğenide örnek ve açıklamanın kanıtın yerini bütünüyle tutmaması gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Genç ressam sevilen bir ustanın renklerini eksiksiz kopyalıyor. İlk bakışta benzerliğin aynı estetik değeri doğuracağı düşünülebilir. Fakat kopyada ustanın belirli soruna verdiği canlı cevap değil yalnız yüzey kalıyor. Bu değişim bize örnekten öğrenmek ile taklit etmek arasındaki fark gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Örnekten öğrenmek ile taklit etmek arasındaki fark.

DÖRDÜNCÜ KISIM - SANAT, DEHA VE BEĞENİNİN SINIRI

On ikinci bölümden on beşinci bölüme kadar sanatın zanaat ve bilimden farkı, deha, emek, estetik fikir, şiir, müzik, gülme ve beğenin çelişkisi anlatılır. Büyük sanat tek bir ilham anından doğmaz; özgünlük, öğrenilmiş beceri ve başkalarına seslenebilen biçim birlikte çalışır.

12. BÖLÜM - Sanat Nedir, Zanaat Nedir?

Özgün eserdeki yer: §§43-45: Sanat, bilim, zanaat ve güzel sanat ayrımları

Kant sanat ile doğayı ayırırken basit bir ölçü kullanır: Sanat, özgür bir tasarımın ürünü olarak düşünülür. Arı peteği hayranlık verici bir düzen taşır ama arıya insan ustası gibi bilinçli plan yüklemeyiz. Buna karşılık masa, şarkı veya bahçe birinin niyetli eylemiyle ortaya çıkar. Bu ayrım, doğanın değersiz olduğu anlamına gelmez. Yalnız ortaya çıkış biçimini farklı düşünürüz. Ne var ki güzel sanatın ilginç yanı, insan eliyle yapılmış olsa da zorlama bir planın izini saklaması ve doğalmış gibi serbest görünmesidir.

Sanat ile bilim de aynı değildir. Bir şeyi nasıl yapacağını bilmek, onu gerçekten yapabilmekten farklıdır. Kemanın fiziksel özelliklerini çok iyi anlatan biri keman çalamayabilir. Ekmek mayasının kimyasını bilmek de iyi ekmek yoğurmayı garanti etmez. Tersine, usta bir icracı yaptığı her hareketin kuramını açıklamayabilir. Kant bu ayrımla düşünceyi küçümsemez; bilgi ile yapma becerisinin birbirine yardım eden ama aynı olmayan güçler olduğunu gösterir.

Sanat ile zanaat arasındaki eski ayrım bugün rahatsız edici görünebilir. Kant özgür sanatın kendi içinde hoş, ücret için yapılan işin ise çoğu zaman zahmet olduğunu söyler. Oysa bir marangozun masası yaratıcı, bir galeri eserinin üretimi yorucu ve ticari olabilir. Modern tasarım, sinema, fotoğraf ve dijital üretim sınırı daha da karıştırmıştır. Bu nedenle Kant'ın ayrımını meslekleri üst ve alt diye sıralayan kesin hüküm gibi değil,

işi yalnız sonuç için yapmakla etkinliğin kendisinde serbest oyun bulmak arasındaki gerilim olarak okumak daha verimlidir.

Güzel sanat, Kant'a göre belirli bir amacı gerçekleştirdiği belli olmadan amaçlı görünmelidir. Şair sözcükleri aylarca değiştirmiş olabilir; okur son metinde vidaları görmez, canlı bir akış hisseder. Piyanist yıllarca gam çalışır; iyi yorumda çalışma teri seyircinin önüne yığılmaz. Kolay görünmek gerçekten kolay olmak değildir. Sanatın doğallığı çoğu zaman görünmeyen disiplinin sonucudur. Aşırı hesap eseri donuklaştırabilir, hiç çalışma olmaması ise dağınıklığa sürükleyebilir.

Bu bölüm, günümüzde yapay zekâ ile üretilen görüntüler hakkında doğrudan cevap vermez ama iyi sorular bırakır. Bir görüntünün hangi niyet, seçim ve değerlendirme zinciriyle ortaya çıktığını sorabiliriz. Düğmeye basmak tek başına sanatçılığı ne kanıtlar ne de yok eder. Fotoğraf makinesi çıktığında da araç ile yaratıcı kararın ilişkisi tartışılmıştı. Kant'ın açısından asıl mesele, eserin yalnız mekanik kurala indirgenip indirgenememesi ve izleyicinin zihninde zengin, paylaşılabılır bir oyun açıp açmamasıdır.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Usta marangoz aynı ölçüde iki masa yapıyor; biri canlı, diğeri ruhsuz görünüyor. İlk bakışta doğru ölçünün estetik başarıyı garanti ettiği sanılabilir. Fakat malzemenin damarı, oranlar ve küçük kararlar kullanım kuralını aşan bir bütün kuruyor. Bu değişim bize zanaat bilgisi ile güzel görünüşün kesişip ayrılması gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Müzik kuramını ezbere bilen öğrenci sahnede donup kalıyor. İlk bakışta bir şeyi açıklayabilmenin onu yapabilmekle aynı olduğu düşünülebilir. Fakat parmak, nefes, zamanlama ve dinleme yalnız kavramla yerine gelmiyor. Bu değişim bize bilimsel bilgi ile uygulama becerisinin ayrımı gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Bilimsel bilgi ile uygulama becerisinin ayrımı.

13. BÖLÜM - Deha, Beğeni ve Estetik Fikirler

Özgün eserdeki yer: §§46-50: Deha, örneklik, ruh ve estetik fikir

Kant güzel sanatın üretimini deha kavramıyla açıklar. Deha yalnız çok zeki veya çok ünlü insan demek değildir. Sanata kural veren doğal yetenektir. Bu ifade ilk bakışta çelişkili görünür: Sanatçı kuralı önceden bilmiyorsa nasıl doğru eser yapar? Kant'ın cevabı, gerçekten yeni eserin ders kitabındaki formülle üretilmemesidir. Eser ortaya çıktıktan sonra başkalarına örnek olabilir, fakat sanatçı yaptığı bütün seçimleri eksiksiz bir tarif hâline getiremez.

Dehanın ürünü özgün olmalıdır, ancak her özgünlük değerli değildir. Anlaşılmaz olmak kolayca yenilik sanılabilir. Rastgele lekeler, anlamsız sözcükler veya sırf şaşırtmak için yapılan hareketler alışılmadık olabilir; bu onları iyi sanat yapmaz. Kant bu yüzden örneklik şartını ekler. Güçlü eser başkalarının taklit edeceği kalıp değil, kendi yaratıcı

güçlerini uyandıracak bir örnek olur. Shakespeare'i kopyalayan kişi ikinci bir Shakespeare olmaz; fakat onun imkânlarını gören biri kendi dilini daha cesur kullanabilir.

Deha tek başına yeterli değildir. Beğeni, eserin dağınık taşkınlığını düzenleyen yargı gücüdür. Kant, kanatları geniş hayal gücünün gerektiğinde budanabileceğini söyler. Bu budama yaratıcılığı öldürmek için değil, başkalarıyla paylaşılabilir bir biçim kurmak içindir. Çok güçlü bir sahne filmin bütün ritmini bozuyorsa yönetmen onu çıkarmak zorunda kalabilir. Sanatçı için sevdiği parçayı feda etmek, teknik eksikliği düzeltmekten daha zor olabilir.

Estetik fikir, tek bir kavramın tam olarak kapatamadığı zengin bir hayal tasarımıdır. Şair 'özgürlük' sözünü tanımlamakla yetinmez; açık kapı, kesilmiş zincir, geri dönmeyen yolcu ve sabah ışığı gibi çağrışımlar kurar. Bu görüntülerin hiçbirisi özgürlüğün sözlük tanımı değildir. Birlikte düşünceyi kavramın sınırından daha uzağa taşırlar. Kant buna zihne çok düşündüren, fakat hiçbir belirli düşüncenin bütünüyle eşit olamadığı tasarım der.

Kant'ın deha dili sonraki yüzyılda yalnız ve mucizevi erkek sanatçı efsanesini besledi. Oysa eserler atölyeler, editörler, oyuncular, zanaatkârlar ve toplumsal koşullar içinde doğar. Kadınların ve dışlanan toplulukların eğitimden uzak tutulması da kimin 'doğuştan dâhi' sayıldığını etkiledi. Kavramı bugün kullanacaksak doğal yeteneği emek, işbirliği ve fırsatla birlikte düşünmek gerekir. Kant'ın asıl kalıcı sezgisi, yaratıcı yeniliğin bütünüyle formüle indirgenememesi ve yine de yargı tarafından biçimlenmek zorunda olmasıdır.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Romancı çok sevdiği kırk sayfalık bölümü kitaptan çıkarıyor. İlk bakışta yaratıcılığın üretilen her şeyi korumak olduğu sanılabilir. Fakat bölüm tek başına güzel olsa da bütün hikâyenin hızını ve dengesini bozuyor. Bu değişim bize deha ile beğenin birliktedir çalışması gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Genç şair bütün noktalama işaretlerini kaldırıyor. İlk bakışta kurala karşı çıkmanın otomatik olarak özgünlük olduğu düşünülebilir. Fakat biçim şiirin deneyimini açmıyor, yalnız okuru gereksizce engelliyor. Bu değişim bize tuhaflık ile örnek olabilecek yenilik arasındaki fark gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Tuhaflık ile örnek olabilecek yenilik arasındaki fark.

14. BÖLÜM - Şiirden Müziğe, Kahkahadan Oyuna

Özgün eserdeki yer: §§51-54: Sanatların sınıflandırılması, müzik ve gülme

Kant güzel sanatları konuşma, görsel biçim ve duyuların oyunu çevresinde sınıflandırır. Şiir ve hitabet düşünceleri sözle harekete geçirir; resim, heykel ve mimarlık mekânda biçim kurar; müzik ise işitme duyusundaki hareketle etkiler. Bu sınıflama bugünün sinemasını, çizgi romanını, video oyununu veya yerleştirme sanatını kolayca sığdıramaz. Yine de yararlı bir soru bırakır: Eser zihnimize hangi yoldan giriyor ve farklı duyular birlikte çalıştığında etkisi nasıl değişiyor?

Kant şiire yüksek değer verir, çünkü sözcüklerin hayal gücünü genişlettiğini ve düşüncüyü zengin çağrışımlara açtığını düşünür. Müziğe karşı ise ikili bir tavrı vardır. Müzik duyguyu hızlı ve güçlü biçimde hareket ettirir; fakat etkinin çabuk geçtiğini, ayrıca komşuların istemeden dinlemek zorunda kalabileceğini söyler. Bu küçük yakınma, ses sanatının bedensel ve kamusal yanını gösterir. Kulaklarımızı gözlerimiz gibi kapatamayız. Sevilen melodi bir evde huzur, yan dairede uykusuzluk olabilir.

Sanatlar birleştğinde güçlenebilir ama birbirlerini örtebilir. Şiir ile müzik şarkıda, konuşma ile görüntü tiyatrodaki, mimari ile heykel yapıda buluşur. Birleşim yalnız daha çok uyaran eklemek değildir. Film müziği sahnenin duygusunu taşıyabilir; aşırı kullanıldığında izleyiciye ne hissetmesi gerektiğini zorla söyleyebilir. Güçlü yönetmen bazen müziği keserek görüntünün sessizliğine güvenir. Kant'ın uyum arayışı bu modern örneklerle şaşırtıcı biçimde uyar.

Kant gülmeyi, gergin bir beklentinin birden hiçliğe dönüşmesiyle açıklar. Verdiği eski örneklerden birinde bir içecek köpürür; soruyu soran kişi sıvının çıkmasına değil, köpüğün nasıl şişeye sokulduğuna şaşırır. Başka bir örnekte cenazede para verilen ağlayıcıların, ücret arttıkça daha neşeli görüldüğüne dair ters köşe vardır. Esprinin bütün ağırlığı son anda boşa düşer ve bedende kahkaha hareketi doğar. Açıklama bütün mizah türlerini kapsamaz ama beklenti ile sonuç arasındaki ani kopuşu iyi yakalar.

Bölümde dönemin Avrupalı önyargılarını yansıtan insan topluluklarına ilişkin eski ve hiyerarşik ifadeler de bulunur. Bunları sessizce tekrarlamak doğru olmaz. Kant'ın evrensel insanlık iddiası, kendi çağının sömürgeci sınıflandırmalarıyla gerilim içindedir. Bugün sanatların çeşitliliğini tek bir kültürün zevk sırasına dizmek yerine, farklı geleneklerin neyi dikkat, ritim ve ifade saydığını karşılaştırmak gerekir. Kitabın güçlü kavramlarını korumak, tarihsel kör noktalarını saklamak anlamına gelmez.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Bir filmde duygusal müzik her sahnede yükseliyor. İlk bakışta daha çok duygunun daha iyi sanat olduğu sanılabilir. Fakat müzik oyuncunun ince ifadesini kapatıp seyirciyi yönlendiren bir işarete dönüşüyor. Bu değişim bize sanatların birleşiminde uyum ve ölçü gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Komşu sevdiği şarkıyı gece yüksek sesle dinliyor. İlk bakışta kendi hoşnutluğunun ortak güzellik sayılabileceği düşünülebilir. Fakat aynı ses öteki evde hastanın uykusunu bölüyor. Bu değişim bize müziğin kamusal ve bedensel etkisinin sınırı gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Müziğin kamusal ve bedensel etkisinin sınırı.

15. BÖLÜM - Beğenin Çelişkisi ve Ahlakın Sembolü

Özgün eserdeki yer: §§55-60: Beğenin çatışması, sembol ve yöntem

Beğeni tartışmalarında iki cümle sık sık çarpışır. Birincisi, 'Zevkler tartışılmaz' der; çünkü güzelliği belirleyen nesnel bir kavram yoktur. İkincisi, 'Bu eser gerçekten güzel' der ve başkasının katılmasını bekler. Kant bu çatışmayı beğenin antinomisi, yani aklın kendi içinde düştüğü görünür çelişki olarak ele alır. Eğer hiçbir kavram yoksa ortaklık talebi boş görünür. Eğer belirli bir kavram varsa güzellik kanıtlanabilir olmalıydı. Oysa deneyim iki seçeneğe de tam uymaz.

Çözüm, kavram sözcüğünün iki anlamını ayırmaktır. Güzel yargısı belirli bir tanıma veya nesnel kurala dayanmaz. Fakat insanın duyusal deneyiminin gerisinde ortak bir üst zemin bulunabileceğini düşünür. Bu zemin doğrudan bilinen bir nesne değildir; Kant'ın genel felsefesindeki duyularüstü düşünceye işaret eder. Böylece beğeni ne yalnız kişisel tat olur ne de bilimsel hükme dönüşür. Paylaşılabilirlik iddiasını taşır, fakat onu kesin kanıtla tamamlayamaz.

Kant güzeli ahlaki iynin sembolü olarak görür. Sembol, iki şeyin aynı olması değildir. Özgürce çalışan hayal gücü ile kural arayan anlama gücünün uyumu, özgür irade ile ahlaki yasa arasındaki uyumu dolaylı biçimde düşündürür. Güzel nesneye çıkar beklemeden yönelmek de ahlaki davranıştaki kişisel çıkardan uzaklaşmaya benzer. Fakat güzel bir vazo ahlak dersi vermez; biçimsel bir benzerlik yoluyla zihni başka bir alana taşır.

Bu düşünce, Schiller gibi sonraki yazarları etkiledi. Schiller insanın duyusal istekleriyle akıl arasında oyun ve estetik eğitim yoluyla daha özgür bir denge kurulabileceğini düşündü. Daha sonra sanatın insanı iyileştireceği umudu birçok akımda tekrarlandı. Tarih bu umudun otomatik olmadığını gösterdi. Sanat eğitimi empatiyi ve dikkat gücünü geliştirebilir; aynı sanat propaganda, dışlama veya prestij aracına da çevrilebilir. Estetik eğitim fırsattır, garanti değildir.

Kant bölümün sonunda beğeni için bilimsel bir yöntem olmadığını, fakat örnekler ve kültür yoluyla yetinin geliştirilebileceğini söyler. Eski eserleri tanımak ufku genişletir, ancak onları putlaştırmak yargıyı köreltir. Gerçek eğitim kuralları ezberletmekten çok bakmayı, karşılaştırmayı, gerekçe göstermeyi ve başkasının konumunu hesaba katmayı öğretir. Böyle bir beğeni kültürü salon inceliğinden ibaret değildir; insanların ortak dünyada kaba güç yerine konuşmaya başvurmasına küçük bir katkı sunar.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: İki arkadaş bir tablo için 'tartışılmaz zevk' deyip konuşmayı kesiyor. İlk bakışta anlaşmazlığın konuşmayı anlamsız yaptığı sanılabilir. Fakat renk ve ritim üzerine konuştukça ikisi de ilk bakışında kaçırdığı ayrıntıları görüyor. Bu değişim bize kanıt olmadan da anlamlı beğeni tartışması gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Bir şirket güzel tasarlanmış reklamla zararlı ürünü satıyor. İlk bakışta güzel biçimin ahlaki iyiliği taşıdığı düşünülebilir. Fakat estetik çekicilik kötü amacı gizleyen bir örtüye dönüşüyor. Bu değişim bize güzellik ile iyiliğin sembolik ama özdeş olmayan ilişkisi gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Güzellik ile iyiliğin sembolik ama özdeş olmayan ilişkisi.

BEŞİNCİ KISIM - AĞAÇ NEDEN SAATTEN FARKLI GÖRÜNÜR?

Son beş bölüm canlı organizmaya geçer. Saatin parçaları dışarıdan birleştirilir; ağaç büyür, kendini onarır ve parçaları bütünü sürdürür. Amaç dili araştırmayı yönlendirebilir, fakat mekanik açıklamanın veya deneyin yerine geçmez. Son durakta doğadaki düzenden Tanrı hakkında kesin bilgi çıkarma isteğinin sınırı çizilir.

16. BÖLÜM - Taş, Saat ve Canlı Arasındaki Fark

Özgün eserdeki yer: §§61-64: Teleolojik yargıya giriş ve amaçlılık türleri

Kitabın ikinci büyük yarısı birden güzellikten canlı doğaya geçer. Geçiş ilk bakışta şaşırtıcıdır. Kant'ın ortak sorusu yine amaçlılıktır. Güzel biçim zihnimize uygunmuş gibi görünüyordu; canlı organizmada ise parçalar bütüne hizmet ediyor ve bütün de parçaların varlığını açıklıyor gibi görünür. Göz görmeye, kalp kan dolaşımına, kök ağacı beslemeye yarar. Bu dil çok doğal gelir. Fakat bilimsel açıklama için ne anlama geldiğini dikkatle sınırlamak gerekir.

Kant biçimsel ve gerçek amaçlılığı ayırır. Geometrik bir şeklin özellikleri birçok sorunu çözmeye uygun olabilir; fakat şeklin bu sorunları çözmek için üretildiğini söylemeyiz. Bu biçimsel uygunluktur. İnsan yapımı saatte ise parçalar belirli bir sonuç için bir araya getirilmiştir; ustanın amacı vardır. Doğadaki canlı yapı saati andırır ama onu yapan ustayı gözlemlemeyiz. Bu yüzden saati doğrudan canlıya model yapmak hem öğretici hem tehlikelidir.

Dışsal veya görelî amaçlılıkta bir şey başka bir şeye yarar. Nehir tarlayı sular, çam ağacı kuşa yuva sağlar, koyun insana yün verir. Bu ilişkiler gerçek olabilir, fakat nesnenin neden var olduğunu kanıtlamaz. Yağmur şemsiyeciye kazanç sağlıyor diye yağmurun amacı şemsiye satmak değildir. Doğayı yalnız insan yararına göre okumak sayısız keyfî hikâye üretir. Kant, canlıyı anlamak için daha güçlü bir ölçü arar.

İçsel amaçlılıkta parçalar yalnız dışarıdan birleştirilmiş değildir; birbirlerinin ve bütünün oluşumuna katılır. Saatin bir dişlisi öteki dişliyi üretmez, kırılan parçayı onarmaz ve yeni

saat doğurmaz. Ağaç ise büyür, yarasını belirli ölçüde kapatır, kendi maddesini çevreden alıp dönüştürür ve benzerini üretir. Kant'ın 'doğa amacı' dediği şey bu karşılıklı üretim örgüsüdür. Organizma hem neden hem sonuç gibi düşünülen bir bütündür.

Bu kavram canlılarda gizli bir ruh bulunduğunu bilimsel gerçek olarak ilan etmez. Kant, organizmaları araştırırken parçaları bütüne göre sormadan ilerlemekte zorlandığımızı söyler. 'Bu yapı ne işe yarıyor?' sorusu araştırmayı yönlendirebilir. Cevap deneyle sınanmalıdır ve her özelliğin mutlaka kusursuz amacı olduğu varsayılmamalıdır. Hastalıklar, körelmiş yapılar ve tesadüfi yan ürünler kolay amaç hikâyelerini bozar. Teleolojik dil, buluşa yardım eden bir bakış açısidir; doğanın gizli planını okuyan sihirli anahtar değildir.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Çocuk yağmurun çiçekler susamasın diye yağdığını söylüyor. İlk bakışta yarar gördüğümüz her olayın o yarar için var olduğu sanılabilir. Fakat aynı yağmur sele yol açıyor ve birçok başka sürecin sonucu olarak oluşuyor. Bu değişim bize göreceli yarar ile gerçek amaç iddiasını ayırmak gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Tamirci saatin kırık çarkını dışarıdan yenisiyle değiştiriyor. İlk bakışta saat ile canlının aynı tür düzen olduğu düşünülebilir. Fakat yara alan deri ise kendi hücrelerinin çalışmasıyla kapanıyor. Bu değişim bize makine düzeni ile kendini örgütleyen canlı arasındaki fark gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Makine düzeni ile kendini örgütleyen canlı arasındaki fark.

17. BÖLÜM - Ağaç Kendi Parçalarını Nasıl Kurar?

Özgün eserdeki yer: §§65-68: Doğa amacı ve örgütlenmiş varlık

Kant doğa amacını anlatırken ağacı örnek verir. Ağaç önce türünü sürdürür: Başka ağaç üretir. Sonra birey olarak büyür; aldığı suyu, minerali ve havayı kendi dokusuna dönüştürür. Son olarak dallar, yapraklar ve kökler karşılıklı biçimde birbirini destekler. Bir dal zarar gördüğünde başka bölgeler büyümeyi kısmen telafi edebilir. Bu özellikler, canlıyı dışarıdan kurulmuş bir makineden farklı düşünmeye zorlar.

Bir saatin parçaları bütüne göre düzenlenmiştir, fakat birbirlerini üretmezler. Saat başka saat doğurmaz. Organizmanın parçaları ise hem bütün sayesinde vardır hem de bütünü devam ettirir. Kök yaprağa su taşır, yaprak enerji üretir, oluşan maddeler kökün büyümesine yardım eder. Neden tek yönde ilerlemez; döngüsel bir karşılıklılık görünür. Kant bu yüzden organizmayı yalnız hareket ettiren makine olarak açıklamanın kavrayışımız için yetersiz kalabileceğini söyler.

Buradaki 'kendini örgütleme' modern biyolojideki bütün ayrıntıları önceden haber vermez. Genetik, hücre kuramı, evrim ve karmaşık sistemler Kant'tan sonra büyük ölçüde gelişti. Yine de canlı bütünlüğünün yalnız dıştan monte edilmiş parçalar toplamı olmadığı sezgisi önemini korudu. Günümüzde gelişim biyolojisi tek hücreden biçim oluşumunu, ekoloji canlı ile çevrenin karşılıklı etkisini, sistem biyolojisi ise ağların

davranışını araştırır. Bu bilimler amaçlı bir tasarımcıyı kanıtlamak zorunda kalmadan örgütlenmeyi inceler.

Kant doğa amacı kavramını kurucu değil düzenleyici sayar. Yani bize doğanın gerçekte son amaçlarla üretildiğini bildiren bir yasa vermez; araştırmayı yönlendiren bir düşünme kuralı sunar. Bir organın işlevini sormak verimli olabilir. Fakat işlev bulunduğunda nedensel mekanizma aramayı bırakmak yanlış olur. 'Kalp kan pompalamak için vardır' cümlesi, kalbin nasıl oluştuğunu, nasıl çalıştığını ve neden bozulduğunu açıklamaz.

Bu ölçülülük iki aşırılığı engeller. Bir yanda canlıyı yalnız vidalar toplamı gibi görmek, bütünü davranışını kaçırabilir. Öte yanda her ayrıntıya gizli ve kusursuz amaç yüklemek, deneyi gereksiz kılar. Kant iki açıklama biçimini kavga ettirmek yerine birlikte çalıştırmak ister: Organizmayı bütün olarak sor, sonra mümkün olan her yerde mekanik nedenleri araştır. Bilmediğin yerde 'mucize' diyerek durma; fakat kullandığın makine benzetmesinin de sınırını unutma.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Bahçıvan ağacın bir dalını budadıktan sonra büyümenin başka yöne kaydığını görüyor. İlk bakışta canlının sabit parçalar toplamı olduğu sanılabilir. Fakat kök, gövde ve yeni sürgünler değişikliğe birlikte cevap veriyor. Bu değişim bize organizmanın bütünsel ve telafi edici örgütlenmesi gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Çocuk oyuncak arabayı söküp yeniden birleştiriyor. İlk bakışta aynı işlemin bir canlıya da uygulanabileceği düşünülebilir. Fakat arabanın parçaları beklerken değişmez; canlı doku ayrılınca gelişim ilişkisini kaybedebilir. Bu değişim bize montaj ile gelişme arasındaki fark gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Montaj ile gelişme arasındaki fark.

18. BÖLÜM - Mekanizma ile Amaç Kavga Ederse

Özgün eserdeki yer: §§69-78: Teleolojik yargının çatışması ve insan kavrayışının sınırı

Teleolojik yargının da bir antinomisi vardır. Bilim bize doğadaki olayları mekanik nedenlerle açıklamamızı söyler: Önceki durum, belirli yasalar altında sonrakini doğurur. Canlı organizma karşısında ise parçaları bütünü amacıyla ilişkilendirmeden düşünemiyor gibi oluruz. Birinci ilke 'Her şeyi mekanizma ile araştır' der. İkinci ilke 'Bazı doğal ürünleri yalnız mekanizma ile kavrayamazsın' diye karşılık verir. İkisini doğanın kesin yasaları sayarsak çatışma çıkar.

Kant çatışmayı yargı gücünün düzenleyici ilkeleri düzeyine çekerek çözer. Mekanik açıklamayı olabildiğince uzağa götürmek zorundayız. Çünkü deney, ölçüm ve neden araştırması bilimsel bilgiyi büyütür. Aynı zamanda organizmanın özgün bütünlüğü, araştırmayı parça-işlev ilişkileri üzerinden yürütmemizi gerektirebilir. Bu ikinci bakış mekanizmanın yerine geçen gizli güç açıklaması değildir. Aynı nesneye iki araştırma sorusuyla yaklaşmaktır.

Kant çağındaki dört yaygın açıklama yolunu tartışır. Bazıları canlı biçimleri kör maddeden, bazıları maddenin içinde bulunan yaşamsal özellikten, bazıları rastlantıdan, bazıları da bilinçli bir tasarımcıdan türetmeye çalışır. Kant dogmatik kesinlikten kaçınır. Canlıların nihai kaynağını teorik akılla bildiğimizi düşünmez. Bizim insan tipi kavrayışımız parçadan bütüne ilerler; başka tür bir kavrayış bütünü ve parçayı tek harekette görebilirdi, fakat böyle bir zihne sahip olduğumuzu söyleyemeyiz.

Ünlü 'çimen yaprağının Newton'u' ifadesi bu bağlamda ortaya çıkar. Kant, bir gün yalnız mekanik yasalarla en küçük otun oluşumunu bütünüyle açıklayacak bir Newton çıkmasını insan için beklemenin saçma olduğunu söyler. Bu cümle bazen bilime konmuş sonsuz yasak gibi okunmuştur. Sonraki evrim kuramı, genetik ve gelişim biyolojisi canlı biçimleri hakkında Kant'ın göremediği güçlü mekanizmalar açıkladı. Bu tarih, filozofun bilimsel öngörüsünün sınırını gösterir; yine de organizasyon ve bütünlük sorusu ortadan kalkmadı.

Ders iki yönlüdür. Bilimsel başarı, henüz açıklanmayan yerde araştırmayı bırakmamamız gerektiğini gösterir. Fakat açıklama modelinin başarısı, insan kavrayışının doğanın son özünü ele geçirdiğini kanıtlamaz. Kant'ın tedbiri cehaleti kutsamak değildir. Bildiğimiz ile araştırmayı yönlendirmek için varsaydığımız şeyi ayırmaktır. Mekanizma 'nasıl' sorusunu büyütür; amaç dili belirli bağlamlarda 'bu parça bütün içinde hangi rolü oynuyor' sorusunu canlı tutar.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Biyolog kuş kanadını hem kemik ve kas hareketiyle hem uçuş işleviyle inceliyor. İlk bakışta iki açıklamadan birinin ötekini gereksiz kıldığı sanılabilir. Fakat mekanizma hareketi, işlev ise yapının bütün içindeki rolünü farklı düzeyde açıklıyor. Bu değişim bize mekanik ve teleolojik soruların birlikte çalışması gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Bir kişi bilinmeyen biyolojik ayrıntıyı hemen mucize ilan ediyor. İlk bakışta mevcut açıklama yokluğunun doğaüstü kanıt olduğu düşünülebilir. Fakat yeni deneyler daha sonra ara mekanizmaları ortaya çıkarıyor. Bu değişim bize bilgi boşluğunu kesin amaç iddiasıyla doldurmamak gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Bilgi boşluğunu kesin amaç iddiasıyla doldurmamak.

19. BÖLÜM - Bilimde Amaç Dilinin Yeri

Özgün eserdeki yer: §§79-84: Teleolojik yöntemin disiplini, kültür ve son amaç

Kant teleolojik düşüncenin bilimde nasıl kullanılacağını belirlerken bir çalışma disiplini önerir. Organizmada amaçlı görünen ilişkiyi fark etmek araştırmayı başlatabilir; fakat doğaüstü açıklamaya sığınmak araştırmayı bitirir. Mümkün olan her yerde mekanik nedenler aranmalıdır. Bir yapının ne işe yaradığını bilmek, onun maddi olarak nasıl oluştuğunu açıklama görevini kaldırmaz. Tersine iki soru birbirini besleyebilir: İşlev tahmini deney tasarlar, deney de işlev hikâyesini düzeltir.

Doğadaki farklı canlıları tek bir soy veya ortak plan çevresinde düşünme olasılığı Kant'ın metninde kısa biçimde belirir. Türlerin birbirinden türeyebileceğine dair ihtimali bütünüyle kapatmaz, fakat bunu kendi zamanında cesur ve kanıtlanmamış bir araştırma macerası olarak görür. Darwin'den önce yazdığı için doğal seçim mekanizmasına sahip değildir. Bu nokta, Kant'ı modern evrim kuramının gizli kurucusu yapmaz; yalnız doğa tarihinin sabit sınıfların ötesine geçebileceğini sezdiğini gösterir.

Kant daha sonra tek tek organizmalardan bütün doğanın bir amaçlar sistemi olup olmadığı sorusuna geçer. Bir canlının diğerine yarar sağlaması sonsuz bir zincir yaratır. Ot otobura, otobur yırtıcıya, nehir tarlaya hizmet eder; peki zincirin sonu nerededir? Sırf insanın yarar gördüğü her şeyi insan için yapılmış saymak aceleciliktir. Deprem, hastalık ve yıkıcı güçler insan merkezli rahat tabloyu bozar. Doğa, bizim mutluluğumuzu düzenli biçimde garanti eden bir bahçe değildir.

Kant insanın mutluluğunu doğanın son hedefi saymaz. İstekler sürekli değişir, birbirleriyle çatışır ve doğa onları eksiksiz karşılamaz. Bunun yerine kültürü, insanın özgür amaçlar kurma yeteneğinin gelişmesi olarak ele alır. Beceri kültürü bilim, sanat, teknoloji ve toplumsal örgütlenmeyi büyütür. Disiplin kültürü ise arzuların kölesi olmamayı öğretir. Yine de kültür eşitsizlik, savaş ve sömürü üretebilir. Gelişme düz bir zafer yürüyüşü değildir.

Doğanın nihai amacı olarak düşünülebilecek insan, biyolojik tür olarak ayrıcalıklı olduğu için değil, ahlaki yasa altında kendine amaç koyabildiği için önem kazanır. İnsan doğayı yalnız kullanma gücüne sahip değil, kullanımının hesabını verme sorumluluğuna da sahiptir. Bu fikir bugün çevre sorunlarında iki biçimde okunabilir. Kötü okuma, insanı her şeyin efendisi yapar. Daha dikkatli okuma ise akıl sahibi varlığın doğayı sırf hammadde saymama ve gelecek kuşakları hesaba katma yükümlülüğünü öne çıkarır.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Araştırmacı bir organın işlevi hakkında tahmin kurup deney yapıyor. İlk bakışta işlev hikâyesinin gözlemden bağımsız doğru olduğu sanılabilir. Fakat deney tahmini yanlışlayınca organın başka rolü olduğu anlaşılıyor. Bu değişim bize amaç dilini araştırmayı açan geçici varsayım olarak kullanmak gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Şehir dereyi yalnız enerji kaynağı olarak planlıyor. İlk bakışta doğadaki her varlığın insan yararıyla değer kazandığı düşünülebilir. Fakat balıklar, tarım, taşkın döngüsü ve gelecek kuşakların suyu hesaba katılmıyor. Bu değişim bize insan merkezli görelî amaçlılığın sınırı gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: İnsan merkezli görelî amaçlılığın sınırı.

20. BÖLÜM - Doğadan Tanrı'ya Geçebilir miyiz?

Özgün eserdeki yer: §§85-91 ve Genel Açıklama: Doğa teolojisi, ahlak ve inancın sınırı

Kitabın son bölümleri en büyük sıçramayı sunar: Doğadaki düzen bizi Tanrı hakkında kesin bilgiye götürebilir mi? Saat ustayı düşündüğü gibi karmaşık canlılar da akıllı bir yaratıcıyı düşündürebilir. Kant bu düşüncenin etkileyici olduğunu kabul eder, fakat kanıt gücünü sınırlar. Doğadaki düzen en fazla büyük bir mimar fikrine götürebilir; evreni yoktan var eden, sonsuz ve ahlaken yetkin bir varlığı teorik olarak ispatlamaz. Gözlenen sınırlı dünyadan sınırsız niteliklere geçişte büyük bir mantık boşluğu vardır.

Fiziksel teoloji, yani doğadaki düzen üzerinden Tanrı düşüncesi, insanı hayranlığa ve araştırmaya yöneltebilir. Fakat doğadaki acı, yıkım ve düzensizlik de aynı tablonun içindedir. Yalnız güzel uyumları seçip parazitleri, hastalıkları ve felaketleri görmezden gelmek dürüst olmaz. Kant bu nedenle doğa bilgisinin ilahiyatın kesin temeli olamayacağını savunur. Bilim doğadaki nedenleri araştırmalı, henüz açıklanmayan yeri dini sonuçla kapatmamalıdır.

Kant yönü tersine çevirir. Tanrı ve ölümsüzlük fikirleri doğadan elde edilen teorik bilgiler değil, ahlaki yaşamın içinden doğan pratik düşüncelerdir. İnsan kendini koşulsuz bir görev altında hissettiğinde, erdem ile mutluluğun sonunda bağdaşabileceği bir dünya umudunu düşünür. Bu düşünce matematik kanıtı gibi bilgi değildir. Ahlaki eylemi anlamlandıran akla dayalı bir inançtır. Kant burada bilginin sınırını çizerek inanca yer açar, fakat inancı da bilim kılığına sokmaz.

Bu yaklaşım dindar ve dinsiz okurları farklı nedenlerle rahatsız edebilir. Dindar okur kesin kanıtın geri çekildiğini, kuşkucu okur ahlaktan dine geçişin gereksiz olduğunu düşünebilir. Kant'ın kalıcı katkısı, üç cümleyi ayırmasıdır: Bilimsel olarak biliyorum, düşünmek için varsayıyorum, ahlaki umut olarak inanıyorum. Bu ayrımlar yapılmadığında kişisel inanç başkasına bilgi diye dayatılabilir veya bilimin cevaplamadığı anlam soruları sahte deneylerle çözüldü sanılabilir.

Kitabın sonundan geriye bakınca güzellik, canlılık ve ahlak tek bir kesin sistemde erimez. Güzel doğa bize dünya ile zihnimiz arasında uyum hissi verir. Organizma, doğayı parça ve bütün ilişkisiyle düşünmeye zorlar. Ahlaki yargı ise insanı doğal isteklerinin ötesinde sorumlu sayar. Yargı gücü bu alanlar arasında geçiş kurar, fakat geçidi otoyol gibi düzleştirmez. Kant'ın büyük dersi belki de şudur: İnsan, kesin bilgiye sahip olmadığı yerde düşünmekten vazgeçmemeli; düşündüğü şeyi de bildiği şeymiş gibi sunmamalıdır.

Eserin sonraki etkisi geniş oldu. Alman idealistleri doğa ile özgürlüğün birliğini daha ileri taşımaya çalıştı; Schiller estetik eğitimi geliştirdi; romantikler deha ve yüceyi büyüttü. Yirminci yüzyılda biçimcilik, modern sanat, siyasal yargı ve biyoloji felsefesi tartışmaları kitaba yeniden döndü. Darwin sonrası bilim Kant'ın bazı sınır hükümlerini aştı, toplumsal eleştiriler onun evrensellik iddiasındaki tarihsel dışlamaları gösterdi. Buna rağmen kitap, güzelliği yalnız tatlı zevke, canlıyı yalnız makineye ve inancı yalnız bilgi iddiasına indirgememek için güçlü bir düşünme alanı olmaya devam eder.

Akılda kalacak örnek 1

Şöyle bir sahne düşünün: Gezgin kusursuz görünen kar tanesinden evrenin bütün planını çıkarmaya çalışıyor. İlk bakışta tek bir düzen örneğinin sınırsız yaratıcıyı kanıtladığı sanılabilir. Fakat aynı doğada yıkım, rastlantı ve kusurlu görünen süreçler de bulunuyor. Bu değişim bize sınırlı gözlemden sınırsız sonuca geçişin boşluğu gerektiğini gösterir.

Akılda kalacak örnek 2

Şöyle bir sahne düşünün: Hasta bilimsel tedavi ile kişisel duasını birbirine rakip sayıyor. İlk bakışta anlam arayışının neden araştırmasının yerini tutacağı düşünülebilir. Fakat dua kişiye dayanma gücü verebilir; ilacın etkisi yine kanıtla sınanır. Bu değişim bize bilgi, umut ve kişisel inancı ayırmak gerektiğini gösterir.

Bu bölümden geriye şu kalsın: Bilgi, umut ve kişisel inancı ayırmak.

SON DURAK - BÜTÜN KİTABI TEK HARİTADA GÖRMEK

Güzel, yüce, sanat ve canlılık birbirinden uzak görünür. Kant hepsinde aynı soruyu izler: Zihin, hazır kural bulunmadığında dünyada paylaşılabılır bir düzeni nasıl arar ve bu arayışı ne zaman kesin bilgi sanmaya başlar?

Bütün kitabın haritası

Yolculuk doğa ile özgürlük arasındaki boşlukla başladı. Hazır kuralı uygulayan belirleyici yargı ile tek olaydan hareket ederek kural arayan yansıtıcı yargıyı ayırdık. Güzelde çıkar beklemeyen hoşnutluğu, başkalarına yönelen ortaklık isteğini, amaçsız amaçlılığı ve ortak duyu fikrini gördük. Yücede hayal gücünün büyüklük veya güç karşısında zorlanmasını, aklın ise duyuşal sınırı aşan bir ölçü bulmasını izledik. Sanatta yapma ile bilme, deha ile beğeni, özgünlük ile örneklik, estetik fikir ile kavram arasındaki gerilimi ele aldık. Sonra canlı organizmanın parçalarının birbirini ve bütünü üretmesi bizi teleolojiye taşıdı. Mekanik araştırmayı sonuna kadar sürdürürken amaç dilinin düzenleyici yardımını koruduk. En sonda doğadaki düzenden kesin teoloji çıkarılamayacağını, ahlaki umut ile teorik bilginin ayrılması gerektiğini gördük.

Kant'ın sürekli fren yapan tarafı

Kitapta tekrar eden bir hareket vardır. Kant önce güçlü bir deneyimi ciddiye alır: Güzel karşısında başkasının katılmasını isteriz, yüce karşısında kendimizde duyuyu aşan bir güç hissederiz, canlıda parçaların bütüne göre çalıştığını görürüz, ahlaki yaşamda dünyanın anlamlı bir düzen taşımamasını umarız. Sonra frene basar. Bu deneyimlerin hiçbirini nesneler hakkında sınırsız bilgiye çevirmemizi istemez. Güzel herkesin fiilen beğeneceği özellik değildir; yüce doğadaki gizli bir etiket değildir; amaçlılık tasarımcının doğrudan kanıtı değildir; ahlaki inanç bilimsel keşif değildir. Fren, düşüncüyü durdurmak için değil, hayranlığın kolayca dogmaya dönüşmesini önlemek içindir.

Bugün neden hâlâ okunabilir?

Bugün beğenilerimizi algoritmalar sıralıyor, görüntüler saniyeler içinde tüketiliyor, üretim araçları insan ile makine arasındaki sınırı yeniden tartışmaya açıyor. Biyoloji canlılığı genlerden ekosistemlere uzanan ağlarla inceliyor; iklim krizi insanın doğadaki yerini sert biçimde sorguluyor. Kant bütün bu sorunlara hazır cevap veremez. Yine de soruları keskindir: Beğeni yalnız kişisel midir? Bir yargı başkasına nasıl seslenir? Yaratıcılık kurala indirgenebilir mi? Canlıyı makine benzetmesi nereye kadar taşır? Bilimin açıklamadığı yer, istediğimiz inancı bilgi diye sunmamıza izin verir mi? İki yüzyılı aşan bir metnin canlılığı, cevaplarının eskimemesinden çok bu soruların hâlâ bizi yakalamasından gelir.

Eleştirel okuma notu

Kant evrensel insan yetilerinden söz ederken kendi döneminin eğitilmiş Avrupalı erkek deneyimini çoğu zaman görünmez ölçü kabul etti. Beğenin sınıf, eğitim, sömürgecilik, cinsiyet ve erişim koşullarıyla nasıl biçimlendiğini yeterince araştırmadı. Deha dili tek yaratıcı kahramanı öne çıkarırken ortak emeği gölgede bırakabildi. Doğa hakkındaki bazı bilimsel sınır tahminleri sonraki gelişmeler tarafından aşıldı. Bu kusurlar metni çöpe atmayı da kusursuz ilan etmeyi de gerektirmez. Eleştirel okuma, güçlü ayrımları kullanırken dışarıda kalan deneyimleri görünür kılmaktır. Kant'ın kendi 'sınırı sorgula' yöntemi, sonunda Kant'ın sınırlarına da uygulanmalıdır.

Okurun yanında kalabilecek beş soru

Bu kitabı kapattıktan sonra her kavramı hatırlamak gerekmiyor. Beş soru yeterince iyi bir başlangıç olabilir. Birincisi: Ben bu şeyi güzel mi buluyorum, yoksa yalnız istiyorum veya yararlı mı görüyorum? İkincisi: Başkasının katılmasını beklerken ona kanıt mı, davet mi sunuyorum? Üçüncüsü: Büyük ve güçlü olan gerçekten düşüncemi mi açıyor, yoksa yalnız beni mi eziyor? Dördüncüsü: Bir canlının işlevini anlatırken nedensel araştırmayı erken mi bırakıyorum? Beşincisi: Bildiğim, düşünmek için varsaydığım ve umut ettiğim şeyleri birbirine karıştırıyor muyum? Bu sorular Kant'ın bütün teknik sözlerinden daha kalıcı bir okuma alışkanlığı kurabilir.

Kaynak ve kapsam açıklaması

Bölüm sırası ve ana kavramların kapsamı, eserin iki ana kısmındaki bölüm düzeni izlenerek hazırlandı: Estetik yargının eleştirisi girişten başlayıp güzelin dört anı, yüce, sanat, deha, beğenin çatışması ve yöntemle; teleolojik yargının eleştirisi ise amaçlılık, organizma, çatışma, yöntem, kültür, son amaç ve teoloji tartışmasıyla takip edildi. Kontrol için Project Gutenberg'deki kamu malı İngilizce çeviri, Cambridge baskısının içindekiler düzeni, Stanford Encyclopedia of Philosophy'nin Kant estetiği maddesi ve Internet Encyclopedia of Philosophy'nin genel değerlendirmesi kullanıldı. Metin doğrudan alıntı derlemesi değildir; sadeleştirilmiş açıklama, yorum, temsili hikâye ve eleştirel bağlamdan oluşur. Özellikle kolay özetlerde atlanan bölümler dışarıda bırakılmadı: Güzel doğaya duyulan ilgi, beğeni yargısının savunulması, sanatların sınıflandırılması, kahkahanın açıklanması, beğenin çatışması, estetik yöntemin sınırı, görelî ve içsel amaçlılık, organizmanın kendini kurması, mekanizma ile amaç arasındaki çatışma, kültürün ikili yüzü ve doğadan kesin teoloji çıkarılamaması ayrı ayrı işlendi. Sonraki düşünürlerin etkisi yalnız isim listesi olarak eklenmedi; Arendt'in ortak duyu yorumu, Schiller'in estetik eğitim umudu ve Darwin sonrası biyolojinin açtığı yeni imkânlar ilgili sorunların yanında anlatıldı.

Son söz

Yargı gücü, hayatın hazır cetvelle ölçülemeyen yerlerinde çalışır. Bir resmin önünde neden durduğumuzu, dev bir manzaranın bizi neden hem küçültüp hem yükselttiğini, ağacın neden saatten farklı göründüğünü ve umutlarımızı neden bilgi diye sunmamamız gerektiğini onunla düşünürüz. Kant kolay bir yazar değildir; fakat zor sorusu son derece gündeliktir: Kural hazır değilken nasıl dikkatli karar vereceğiz? Bu geniş anlatımın sonunda cevap tek bir cümleye sığmaz. Yine de yön bellidir. İlk izlenimi dinle, ayrımları gör, başkasının yerini düşün, açıklamayı mümkün olduğunca ilerlet ve bilginin bittiği yerde dürüstçe dur. Merak tam da o duruşta yaşamaya devam eder. Ertesi sabah aynı dünyaya uyanacağız: Sevdiğimiz fincan yine masada duracak, haberlerde yine kesin hükümler dolaşacak, bir ağaç sessizce büyüyecek ve bir şarkı iki kişide farklı duygular uyandıracak. Değişen şey dünyanın kendisi değil, ona yönelttiğimiz sorular olabilir. Fincanın güzel mi yoksa yalnız hatırası nedeniyle mi değerli olduğunu, kesin hükmün hangi görünmeyen koşulu dışarıda bıraktığını, ağacı saat benzetmesiyle açıklarken neyi kaçırdığımızı ve şarkı hakkındaki anlaşmazlığın konuşmaya değip değmediğini sorabiliriz. Yargı gücü bu küçük duraklamalarda yaşar. Bize her seferinde doğru cevabı fısıldamaz; cevabı hangi hakla söylediğimizi denetlemeye çağırır. Bu çağrı kabul edildiğinde felsefe uzak bir okul konusu olmaktan çıkar, gündelik dikkatin sessiz bir biçimine dönüşür.